

## A református iskolarendszer sajátosságai a dualizmuskori Bereg vármegyében *Rövid historiográfiai áttekintés\**

A korszakkal és ezen belül Bereg vármegyével foglalkozó történeti munkák közül ki kell emelnünk Lehoczky Tivadar monográfiáját Bereg vármegyéről, amely minden téren rendkívül részletes leírást ad, így természetesen kitűnően összefoglalta az 1860–70-es évek oktatási helyzetét is.<sup>1</sup> Ugyanakkor, mivel 1881-ben jelent meg, csak a dualizmus első évtizedének vizsgálatához használható. Ugyan nem kifejezetten a dualizmus korszakával foglalkozik, de meg kell említenünk még Hegedüs Ágota munkáját, aki főleg a 19. század első felével, a dualizmust megelőző időkkel foglalkozik a cikkében, de a kutatása felhasználható a kezdeti állapotok megértéséhez.<sup>2</sup> Különösen fontos helyet tölt be a témával foglalkozó munkák között Halász (Fischer) Ferenc: Beregvármegye népoktatásügye 1876–1886. években című munkája, amely rendkívüli részletességgel mutatja be a térség oktatásügyét. Az újabb kori munkák közül meg kell említeni Polyák Mariann doktori értekezését<sup>3</sup>, amelyben átfogó leírást ad a megye görögkatolikus és állami népiskoláinak állapotáról, valamint Túri Grétának a Határhelyzetek IV. részében megjelent cikkét<sup>4</sup>. Mindkét munka a dualizmus első két évtizedével foglalkozik, azon belül is a nyolcvanas éveket és a ruszin nyelvű oktatást állítják a középpontba. Külön érdemes foglalkozni a református iskolaüggyel kapcsolatos munkákkal. A korszakkal kapcsolatban Dr. Barcza József<sup>5</sup> és Dr. Hörcsik Richárd<sup>6</sup> adtak rövid általános ismertetést a vonatkozó témában. Ezek a munkák általánosságban tárgyalják a református oktatási rendszer történetét, és külön fejezetben foglalkoznak a korszakkal. A kutatást nehezíti viszont, hogy kifejezetten Bereg vármegye helyzetével általában nem foglalkoznak a kutatásokban.

A fent említett historiográfiai előzmények mellett a következő forrásokat használtam fel a dolgozat elkészítése során: A Tiszántúli Református Egyházkerület statisztikai

---

\* A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” pályázat támogatásával készült.

1 Lehoczky 1881.

2 Hegedüs 1997–1998.

3 Polyák 2013.

4 Túri 2013.

5 Dr. Barcza 1983.

6 Dr. Hörcsik 1997.

állapotának kimutatása, Magyar Statisztikai Közlemények, Bereg hetilap, amely 1874. jan. 1.–1919. márc. 16. között a megyei királyi tanfelügyelőség hivatalos közlönye volt, Magyarország tiszti cím- és névtára 1873–1944 között, amely a középiskolák és oktatóiknak felderítésében nyújt segítséget.

## A dualizmus kori oktatás

A kiegyezés megkötése után először 1868-ban az Eötvös-féle népiskolai törvényben szabályozták a magyarországi oktatást. Nemcsak a magyar történelem során, hanem Európában is ez a törvény vezette be elsőként az általános tankötelezettséget, hat és tizenkét éves kor között. A népiskolai törvényt méltán szokták együtt emlegetni a nemzetiségi törvénnyel, amely a világon szintén az elsők között mondta ki a nemzetiségek egyenjogúságát. Ebben a tekintetben Magyarországot egyedül Svájc előzte meg.<sup>7</sup>

Az elemi népoktatás célja volt, hogy a gyerekeket hatéves kortól általános elemi ismeretekre tanítsák és felszámolják az analfabetizmust. Minden nemzetiség esetében megengedte az anyanyelvi oktatást, a magyar nyelv tanítása viszont nem volt kötelező. Ez alapján méltán mondhatjuk, hogy a magyarországi tanügyi igazgatást a szabadelvűség jellemezte. A szabadelvűségekre utal az is, hogy az államon kívül iskolákat tarthattak fent a különböző felekezetek, társadalmi szervezetek, magánszemélyek és községek. Emellett önállóan határozhatták meg a tanrendet, a tankönyveket, a tanító személyét és az oktatás nyelvét is. Meghatározta viszont a törvény a fiú- és lánytanulók elkülönítését, az épületek megfelelő állapotát, a legszükségesebb taneszközök meglétét és a tanítási időt falun nyolc, városban kilenc hónapban állapította meg. Ezen felül előírták a kötelezően tanítandó tárgyakat, amelyek a következők voltak: hit- és erkölcstan, olvasás, írás, nyelvtan, számtan, polgári jogok és kötelességek, ének, testnevelés, mezőgazdasági ismeretek, földrajz, történelem (az utóbbi kettő főleg Magyarország vonatkozásában). Az iskolák ellenőrzését állami felügyeleti rendszer látta el.<sup>8</sup>

A fentiekben már említettem, hogy a népiskolai oktatás anyanyelven folyt, ennek köszönhetően a korszak elején az iskolák több mint egyharmada nemzetiségi tannyelvű volt, a korszak végére ez a szám 21%-ra csökkent. A csökkenés különösen a századfordulóig nem volt számottevő, ugyanis a magyar nyelv oktatását még tantárgyként is csak 1879-ben írták elő Trefort Ágoston kultuszminisztersége idején. Határozott törekvést a magyarosításra csak a századforduló után tapasztalhatunk. Az 1907-es és 1908-as Lex Apponyi már egyértelműen a magyar nyelv a nemzetiségek körében történő minél szélesebb elsajátítására törekedett. Ha a magyar tanulók aránya elérte az 50%-ot, akkor kötelezően magyar, ha a 20%-ot, akkor vegyes tannyelvűnek kellett

<sup>7</sup> Kozári 2005. 277.

<sup>8</sup> Az 1868. évi XXXVIII. tc. (népiskolai törvény) alapján

lennie az iskolának. Teljesen ingyenessé tették a népoktatást, viszont a tanítói fizetéseket megemelték.<sup>9</sup> A megnövekedett anyagi szükségleteket az iskolafenntartók már nem tudták fedezni, államsegélyhez ugyanakkor csak azzal a feltétellel juthattak, ha betartották a minisztérium által előírt tantervet és a meghatározott tankönyveket alkalmazták, valamint a tanító magyarul helyesen beszélni, írni és tanítani is tudott.<sup>10</sup> A megnövekedett költségeket sok egyházi és községi iskola már nem tudta fedezni, ezért gyakran előfordult, hogy lemondtak az iskoláik fenntartásáról és átadták azokat a községnek, vagy ha az sem tudta vállalni, akkor az államnak.

Az oktatás színvonalát segítette, hogy 1881-től már csak tanítóképzőt végzetek oktathattak, viszont még a századforduló után is találunk elvétve képzetlen tanárokat. Növekedett az iskolába járók aránya is és 1910-re elérte a 86%-ot. A fentieknek köszönhetően a népesség 68%-a tudott írni-olvasni, a Bereg vármegye 48%-át kitevő ruszinság viszont országos szinten 70%-ban írástudatlan volt.<sup>11</sup>

### **A református egyház viszonya a dualizmus oktatási rendszeréhez**

A kiegyezés után a protestáns egyházak teljesen új helyzet előtt álltak. Voltak olyan liberális teológusok, mint Ballagi Mór, aki szerint addig volt értelme a felekezeti iskolának, amíg vallási ellentétek feszültek az országban, a vallásegyenlőség idején erre nincs szükség.<sup>12</sup> Tehát az egyházi iskolákat átveheti az állam, mert már nem kell tartani az esetleges vallási elnyomástól vagy ellenreformációtól. A többség viszont konzervatívabb álláspontra helyezkedett, mint Révész Imre, a későbbi püspök nagyapja, aki három sérelmes területet fogalmazott meg az oktatási törvénnyel kapcsolatban:

1. Az egyház iskolaügyéről a törvény annak meghallgatása nélkül intézkedik.
2. A törvény végrehajtásakor a hatóságok egyenesen „zaklató magtartást” tanúsítanak.
3. Olyan magas igényeket támaszt az állam, amely nincs arányban a megfelelő segélyezéssel.<sup>13</sup>

Láthatjuk tehát, hogy a református egyház célja az 1868-as népiskolai és nemzeti törvény elfogadása után is az iskolai autonómia megmentése volt. Az iskolák autonómiája az 1883-as középiskolákat érintő törvények után is megmaradt, ugyanakkor az állami tantervek betartásának kötelezettsége magával vonta az ellenőrzés jogát is. Az államosítást egyáltalán nem sürgették, ha valamelyik egyházközség nem tudta vagy nem akarta tovább fenntartani a népiskolát, akkor a politikai közösséget kötelezte az állam, hogy vegye azt át.<sup>14</sup>

---

9 Gergely 2003. 465.

10 Az 1907. évi XXVII. tc. alapján

11 Gergely 2003. 466.

12 Dr. Hörcsik 1997. 107.

13 Dr. Hörcsik 1997. 107.

14 Dr. Barcza 1983. 97.

Nemcsak az egyház élvezett autonómiát, hanem az egyházkerületek is, amelyek autonómiája az 1881-es alkotmányozó zsinat után is megmaradt. Létezett ugyan egy Egyetemes Tanügyi Bizottság (1859-től), de kizárólag tanácsadói szerepe volt. „Feladata a magyar reformált egyház kebelébeni nevelés és oktatás ügyét folyamatosan kísérni, és az iránt, hogy népművelési és más tanintézetek az alkotott és alkotandó [állami] törvényeknek, sőt amennyiben lehet ezek követelményein túl is, a kor igényeinek – hitfelekezeti érdekeink figyelembe tartásával – megfeleljenek, javaslatokat készíteni, és az egyházkerületeknek előterjesztéseket tenni.”<sup>15</sup>

A nacionalizmus megjelenését az egyházon belül ellentétesen fogadták. A liberális teológusok úgy vélték, hogy teret kell engedni az államnak az oktatásban. Mivel már megszűnt az egyházak üldöztetése, mind tudományos, mind a nemzeti érdek szempontjából előnyös, ha az állam látja el az oktatás felügyeletét. Különösen mivel úgy vélték, hogy a nemzetiségek függetlenségi törekvései számára kitűnő fedezéket jelentenek az egyházi és iskolai autonómiák. A debreceni ortodoxia irányzata annak a veszélyét ismerte fel, hogy az egyház megfelelő anyagiak hiányában le kell, hogy mondjon az iskoláiról, és attól tartottak, hogy ezzel a katolikus befolyás erősödik majd az oktatás terén.<sup>16</sup>

Az állami segélyek is megjelentek az oktatásban, a felekezeti iskolák tanárai is állami nyugdíjban részesültek. Majd az 1907-es Lex Apponyi még tovább emelte az állami támogatás összegét. Apponyi minisztersége tehát kedvező állapotokat jelentett az egyházi iskolák anyagi helyzetében, javult az iskolák felszerelése is.<sup>17</sup> A tanítók fizetését minimum 1000 koronában állapították meg, ezt még kiegészítették a különböző pótlékok, amelyeket a folyamatosan ledolgozott évek száma alapján állapítottak meg. Az iskolafenntartások költségeit az 1. táblázat szemlélteti.

Tanítási év	Összköltség (korona)	Egyházi forrás (%)	Államsegély (%)	Egyéb (%)
1904–5	3 940 558	81,71%	16,9%	1,38%
1913–14	7 402 178	53,51%	39,05%	7,44%

Tanítási év	Egyházi forrás (korona)	Állami forrás (korona)	Egyéb forrás (korona)
1904–5	3 219 801	666 286	54 471
1913–14	3 961 150	2 890 406	550 622

**1. Táblázat.** Az iskolafenntartások költségei  
(Forrás: Dr. Barcza 1983. 101–102.)

<sup>15</sup> Dr. Barcza 1983. 97.

<sup>16</sup> Dr. Barcza 1983. 97.

<sup>17</sup> Dr. Barcza 1983. 101.

A táblázatok adataiból kitűnik, hogy bár az állami segélyek a Lex Apponyi elfogadása után meghaladták a fenntartási költségek 39%-át és az összegüket tekintve több mint négyszeresére emelkedtek, a kiadási költségek növekedése miatt az egyház költségei is több mint hétszázezer koronával nőttek. Tehát az iskolák felszereltsége és ezáltal minden bizonnyal az oktatás minősége is javult, de az egyházakra nehezedő teher nem csökkent, és ez hosszú távon egyre nehezebbé tette az iskolák fenntartását.

Már 1868-tól megindult az iskolák átadásának folyamata, először csak a szegényebb községekben, majd 1908-ra már 534 tanítói állás szűnt meg a protestáns iskolarendszeren belül. A római katolikus községek viszont csak 50 iskolát adtak fel. Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy az iskolák feladása nem volt általános jelenség, ugyanis az 1890-es években 247 iskolát építettek is. Országos szinten a dualizmus időszakának végére a református egyház mintegy 1950 iskolát tartott fenn összesen 3171 tanárral.<sup>18</sup>

A polgári iskolák a református egyházban nem váltak népszerűvé, a Tiszántúli Egyházkerületben mindössze három városban alakultak: Hajdúböszörmény, Debrecen, Berettyóújfalu. Országos szinten a számuk nem haladta meg a tízet.<sup>19</sup> A korszak kezdetétől működtek a „leánynöveldek”, de nem váltak elterjedté.<sup>20</sup> 1868-ban négy református tanítóképző intézet működött az országban: Nagykőrös, Negyenyed, Debrecen, Sárospatak (1869-től átadták az államnak), Pápa (1890-től átadták az államnak). A századforduló időszakában a három megmaradt tanítóképző mellé még négy tanítónőképzőt hoztak létre.<sup>21</sup>

A kiegyezés előtt a református egyház 34 gimnáziummal rendelkezett az országban, de 1870 körül nyolc megszűnt, ill. városi vagy állami tulajdonba került, köztük a beregszászi is. 1883-tól megindult az államsegély kérvényezése, hiszen az új állami kívánalmaknak mindössze hat gimnázium volt képes megfelelni. Az államsegély feltétele volt, hogy a tanárokat a segély arányában a minisztérium nevezte ki. A középiskolák számára a sárospataki és a debreceni bölcsészeti akadémia képezett tanárokat. Később az utóbbiból szerveződött a Debreceni Egyetem.<sup>22</sup>

## Bereg megye közigazgatása és etnikai viszonyai

A korszak kezdetekor Bereg vármegyének öt járása volt. A századforduló környékén átszervezések történtek és létrehoztak két új járást a Szolyvai és a Munkácsi járásokból. A megye közigazgatási szerkezetét az alábbi táblázat szemlélteti.

---

18 Dr. Barcza 1983. 101.

19 Dr. Barcza 1983. 102.

20 Dr. Hörcsik 1997. 107.

21 Dr. Barcza 1983. 102.

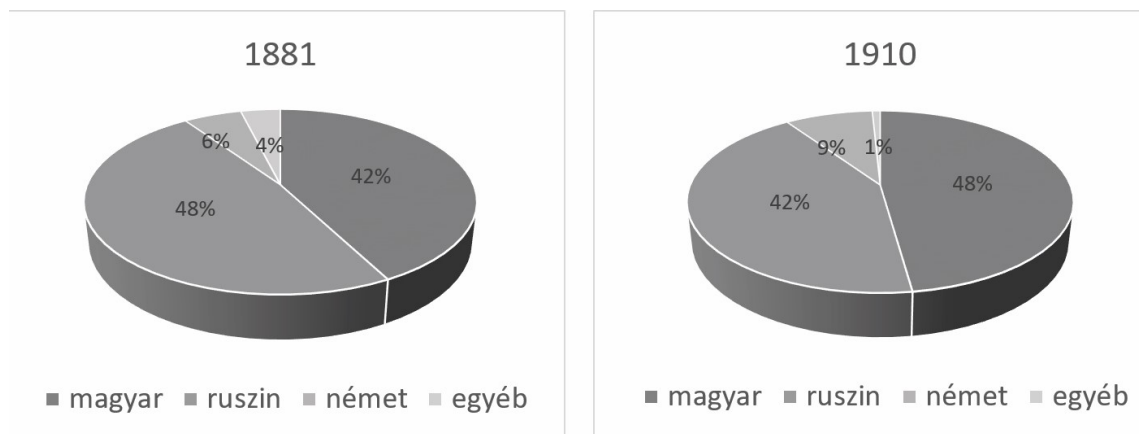
22 Dr. Barcza 1983. 103.



A járás neve	A járás székhelye
Felvidéki járás	Ilosva
Mezőkaszonyi járás	Mezőkaszony
Munkácsi járás	Munkács
Szolyvai járás	Szolyva
Tiszháti járás	Beregszász
Latorcai járás (1899-ben szervezték)	Oroszvég
Alsóvereckei járás (1904-ben szervezték)	Alsóverecke

**2. Táblázat.** Bereg megye közigazgatási beosztása

Bereg megyének az etnikai és vallási viszonyai hasonlóképpen összetettek voltak, mint a korabeli országos viszonyok, három jelentősebb nemzetiséget és négy nagyobb vallási felekezetet találunk. Az etnikai viszonyokat tekintve mindössze két járás volt magyar többségű, a többiben egyértelmű ruszin többség tapasztalható. A korszak folyamán a térség etnikai arculata némi változáson esett át, ugyanis a magyarok aránya meghaladta a ruszinokét, bár még így sem érte el a megyében az ötven százalékot.



**1. Diagram.** Az egyes nemzetiségekhez tartozók aránya

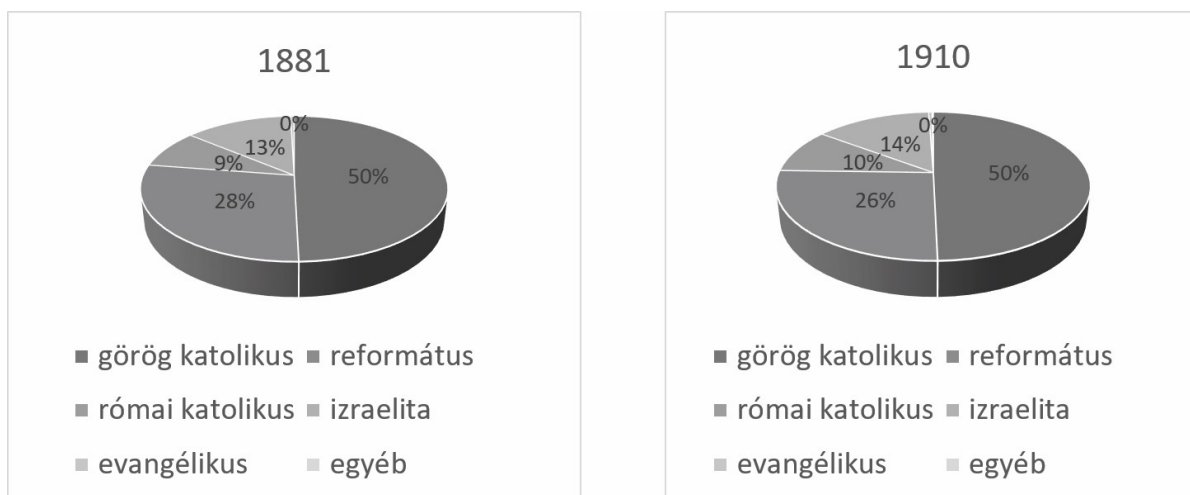
Bereg megyében 1881-ben és 1910-ben

(Forrás: A Magyar Korona Országában az 1881. és 1910. évben végrehajtott népszámlálás)

A vallási helyzetet tekintve a görögkatolikusok tették ki a lakosság számának a felét. Ez a megállapítás a korszak egészére érvényes.<sup>23</sup> A vallási és nemzetiségi viszonyok összehasonlításában megállapíthatjuk, hogy a református egyház hívei egységesen a magyar nemzethez tartoztak, míg a többi egyház esetében vegyes etnikai viszonyok-

<sup>23</sup> Lásd: A Magyar Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve.

kal találkozhatunk. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a református vallásúak aránya csökkent a megye területén, míg a többi felekezet esetében vagy megmaradt az arány (görögkatolikus) vagy enyhe növekedést tapasztalhatunk, mint a római katolikus és az izraelita felkezet esetében.



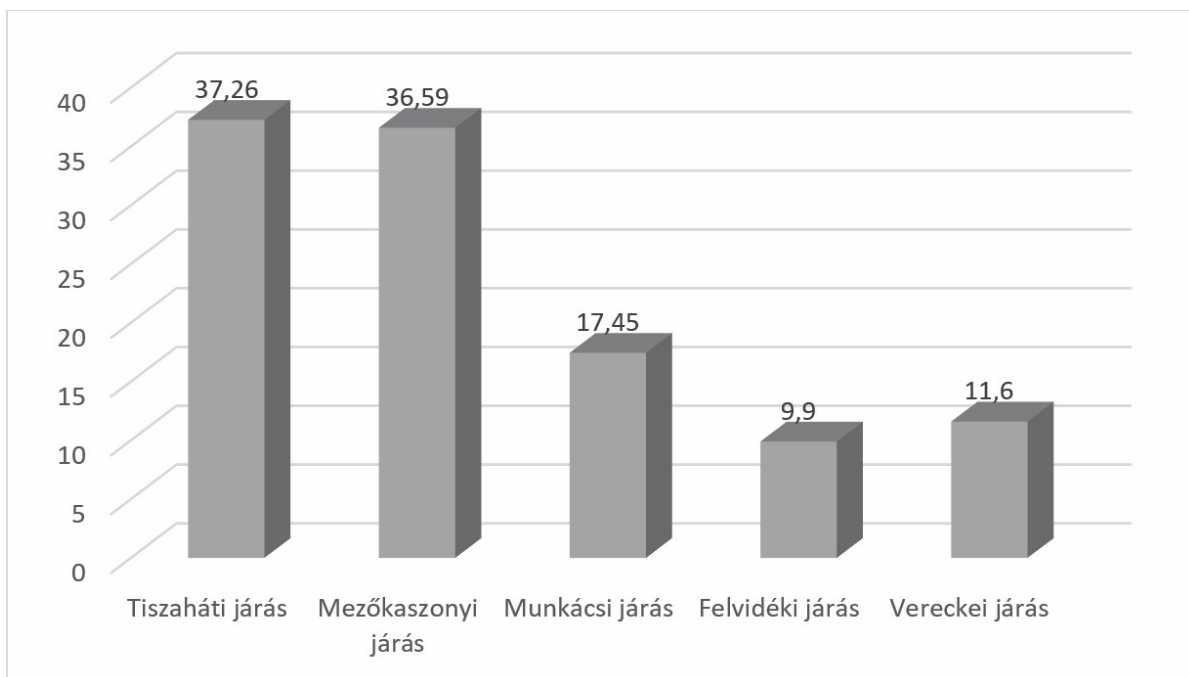
**2. Diagram.** Az egyes vallási felekezetekhez tartozók aránya Bereg megyében 1881-ben és 1910-ben  
(Forrás: A Magyar Korona Országában az 1881. és 1910. évben végrehajtott népszámlálás)

## Bereg megye oktatási rendszere

Az 1868-as oktatási törvény alapján minden iskola maga határozhatta meg a tantervet, a tankönyveket és az oktatás nyelvét, persze az állami tantervnek megfelelően, az állam ellenőrzési jogával. Csak Trefort Ágoston minisztersége idején 1879-től lett kötelező a magyar nyelv tanítása minden iskolában. A tanárok számára 1883-ig adtak türelmi időt a magyar nyelv elsajátításához. Bereg megyében, mint Magyarország egyik etnikailag kevert peremterületén, a fenti intézkedések jelentősége fokozottabban érződött. Az analfabetizmus igen erős volt, különösen a ruszinok lakta területen. Nemcsak a magyar nyelven írni-olvasni tudók voltak kevesen, de még az anyanyelvüket tekintve is elmaradt a megye az országos átlagtól. Az ország összlakosságának mindössze egyharmada tudott írni-olvasni, ez az arány Bereg megyében 23%-volt. Viszont ha megnézzük a járások szerinti megoszlást, akkor még árnyaltabb képet kapunk. A két magyar többségű járás esetében az arány meghaladja az országos szintet, de a ruszin többségű területeken messze elmarad tőle.<sup>24</sup>

<sup>24</sup> Túri 2013. 204-205.

A korszakunk végére a vármegye írni-olvasni tudóinak aránya a hatéven felüli korosztályban 57,9%-ra nőtt, de az országos átlagtól továbbra is elmaradt.<sup>25</sup>



**1. Grafikon.** Az írni-olvasni tudók aránya Bereg megyében  
(Forrás: Túri 2013. 210.)

A fent látható állapotok javításának érdekében a megye oktatásügyét leválasztották az Ung megyei oktatásügyről, és önállósították Fischer (később Halász) Ferenc irányítása alatt. Ugyanakkor az állam csak ott lépett közbe, ahol a községek önerőből nem tudtak iskolát fenntartani. Problémák voltak a tankötelesek iskolába járásával is, de ugyanakkor azt is ki kell emelni, hogy nem is lett volna elég tanterem és tanár ahhoz, hogy mindenkit taníthassanak.

A tanfelügyelőséget Ung megyével közösen szervezték meg Ungvár központtal még 1869-ben, az első főtanfelügyelő Zsarnay Imre lett, de ő a következő évben elhunyt és helyettesét, Talapkovics Emilt léptették elő. A két megye közös tanügyi irányítása problémás volt, mivel a községek száma meghaladta a törvényben megengedett háromszázat. Nem is tudott megfelelően működni, az ellenőrzések elmaradtak és az iskolák töredékére korlátozódtak. Az eredmények lesújtónak mondhatók, nemcsak a diákok, de még a tanárok felkészültsége is elmaradt a kívánatostól. 1876-ban már törvény írta elő, hogy minden megye külön tankerületet képezzen, így leválasztották Bereg megyét, és önálló tanfelügyelőséget hoztak létre Beregszász központtal. Élére kinevezték Fischer Ferencet, aki 1876 és 1887 között töltötte be hivatalát, és Bereg megyei születésű révén nagyon jól ismerte a helyi viszonyokat.<sup>26</sup>

<sup>25</sup> Magyar Statisztikai Évkönyv XXI. 1913. 25.

<sup>26</sup> Polyák 2013. 67-71.



Innen 1888-tól Heves megyébe helyezték át, majd 1895-től a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban az állami közoktatási alosztály vezetője lett.

### Az oktatási rendszer állapota Bereg megyében Halász Ferenc tanfelügyelősége idején

A magyar állam célja a valláserkölcsi alapokon nyugvó magyar hazafias nevelés volt, ugyanakkor törvényben határozták meg az iskolák alapvető térbeli tulajdonságait: térfogat, tantermek száma stb. Ezeknek a feltételeknek csak nehezen tudtak megfelelni a felekezeti iskolák, de a tőlük telhetőt megtették.

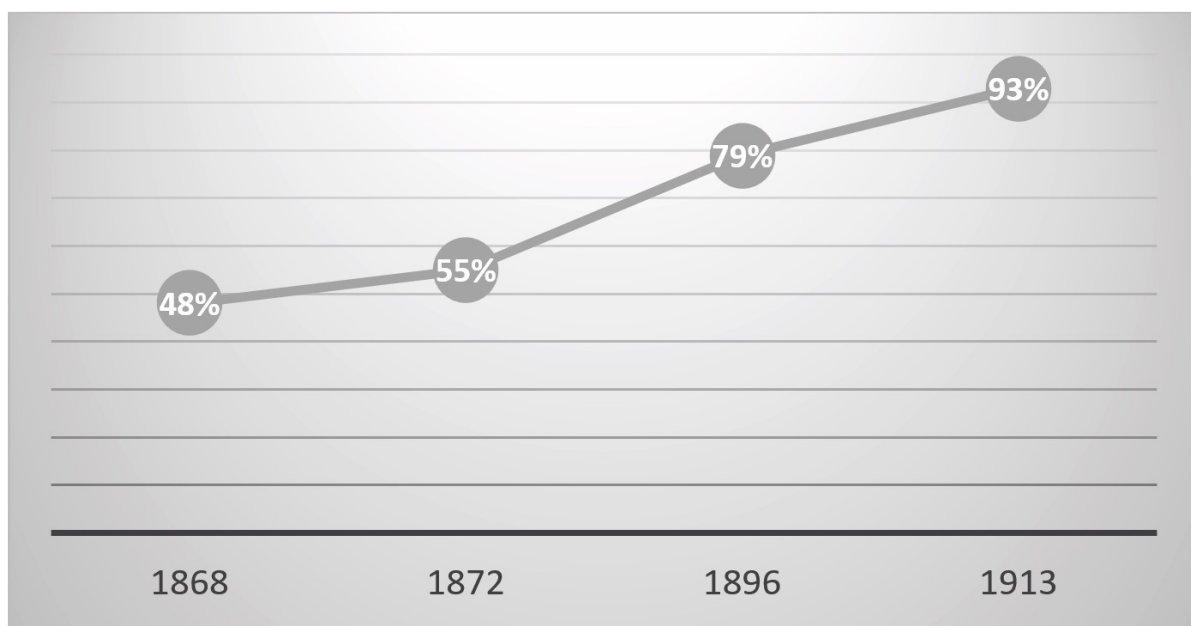
Tanév	Római katolikus	Görög-katolikus	Református	Izraelita	Evangélikus	Összesen
1876						231
1878–79	19	145	68	0	1	233
1879–80						237
1880–81	18	145	69	1	0	233
1881–82	17	144	70	1	0	232
1882–83	16	135	66	1	0	218
1884–85	14	131	66	0	0	211
1885–86	13	129	64	1	0	207

**Táblázat.** Az egyes felekezetek által fenntartott iskolák számának alakulása  
(Forrás: Polyák 2013. 67-71.)

Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy 1879-ig nőtt a felekezeti iskolák száma, viszont a kötelező magyar nyelv oktatásának a nemzetiségi iskolák már nem tudtak teljes mértékben megfelelni, ezért látható csökkenésnek indultak, mivel a görögkatolikus települések túlnyomó többsége ruszin, a római katolikus települések egy része pedig a Schönborn grófok által betelepített német lakosú volt. Az iskolák teljességét tekintve viszont növekedést tapasztalhatunk, a korszak végére 273-ra nőtt az iskolák száma.<sup>27</sup> A különbözetet az állami, községi, valamint a magán intézmények adják, amelyekből az említett tíz év alatt 66 jött létre. Ezeknek egy részét azon felekezeti iskolák adják, amelyekről az egyházközség lemondott és átadta a községi vagy állami fenntartásba. Az állami iskolák voltak a legjobban támogatottak, a korabeli sajtó is ezzel az iskola-típussal foglalkozott a legtöbbit. Mégsem mondhatjuk, hogy beváltották a hozzájuk fűzött reményeket. A felszereltségük és a tanárok képzettsége jobb volt, mint a feleke-

<sup>27</sup> Halász 1887. 8.

zetei iskoláké, de a legfőbb problémát, a rendszeres iskolába járást és a tanítás eredményességének javítását ők sem tudták megoldani.<sup>28</sup> Különösen a felsőbb osztályokból maradtak el a diákok, mert a szülők fontosabbnak tartották a segítségüket a mezei munkákban, vagy küldték el néhány krajcáros napibérért könnyebb munkákra, mintsem az iskolába.<sup>29</sup> A korszak oktatási törvényeinek megfogalmazói tisztában voltak a helyzettel, ezért is csökkentették a falusi iskolák számára a tanítási időt nyolc hónapra, de még ennek a betartása is körülményes volt. Akadályt jelentettek az ún. zugiskolák, amelyek engedély nélkül működtek és az előjárók minden törekvése ellenére népszerűek voltak a zsidóság körében. Országos szinten is csak a korszak végén, 1913-ban haladta meg a tankötelesek iskolába járása a kilencven százalékot.<sup>30</sup>



**2. Grafikon.** A tankötelesek iskolába járási arányának alakulása országos szinten  
(Forrás: Polyák 2013. 75)

Az iskolák feladásának fontos oka volt a magyar nyelv tanításán kívül a tanítói fizetések kötelező minimumának elrendelése. Az 1868-as Eötvös-féle törvény a lakáson és a negyed telken évi 300 forintban állapította meg egy népiskolai tanító fizetését.<sup>31</sup> Itt is megfigyelhetünk felekezetenkénti különbségeket. (lásd. 4. táblázat)

<sup>28</sup> Túri 2013. 213.

<sup>29</sup> Bereg 27. 1.

<sup>30</sup> Polyák 2013. 75.

<sup>31</sup> 1868. évi XXXVIII tc.

Egyház	Átlagfizetés (forint)
Előírt	300
Református	214,54
Római katolikus	166,38
Görögkatolikus	65,49
Evangélikus	150
Izraelita	92,54

**4. Táblázat.** Tanári átlagfizetések az egyes felekezetek által fenntartott iskolákban  
(Forrás: Lehoczky 1881. II. kötet. 101.)

A fenti táblázatból jól látható, hogy Bereg megyében a református egyház félelmei nem igazolódtak be, ugyanis az öt vallási felekezet közül a református tudta leginkább megközelíteni az állam által előírt 300 forintot. A többi egyház iskoláiban még nehezebben ment a tanárok javadalmazásának szinten tartása, és jobban elmaradtak az állam által előírttól. Különösen igaz ez a görögkatolikus iskolákra, ahol csak az előírt összeg töredékét tudták biztosítani. Ez egy évben volt értendő, és az állami iskoláktól eltérően többnyire nem készpénzben kapták a tanárok, hanem egy részét elszámolták lakásban, fában, terményben stb., de előfordult, hogy annak a begyűjtése is nehezen ment.

Voltak viszont olyan települések is, ahol nem tudták biztosítani az iskola működését, különösen az eldugott és kevés lakosú hegyvidéki falvakban, az államnak sem volt lehetősége iskolákat alapítani. Ennek a problémának a megoldására a vándortanítóság intézményét tartották megfelelőnek, és 1879-ben határozatot is hoztak hat vándortanítói állomás létrehozásáról. A 80-as évek végére már kilencre bővült a számuk. A vándortanító legfontosabb feladata a magyar nyelv oktatása volt, községenként 2-3 napot töltött, ezért évente 300 forint fizetést és 50 forint utazási támogatást kapott, valamint szállást és ellátást is biztosítottak a számukra.<sup>32</sup>

### A református oktatási rendszer a megyében

A reformátusok voltak a térség második legnagyobb felekezete, területileg a megye déli részén éltek az alföldi területeken. A megye 276 községéből csak 62 volt magyar, amelynek mindegyikében volt református egyházközség. 1890-ben anya-, leány-, fiók-, társ-egyház összesen 96, ebből anyaegyház 63, 1912-ban pedig már 64 anyaegyházról tudunk.

A tanárok képzése a felekezeti iskolákban szintén az állami átlag alatt maradt. Ebben a tekintetben a református egyház volt a legjobb helyzetben, hiszen 1886-ban a tanárai a legnagyobb arányban rendelkeztek képesítéssel az egyházi iskolák közül, bár őket is utasították, hogy pótolják a hiányosságaikat. Az 5. táblázatban a tanárok képesítését láthatjuk felekezetek szerinti bontásban.

<sup>32</sup> Tűri 2013. 213.

Felekezet	A tanítók száma	Képesített	Nem volt oklevele	A képesítés százalékos aránya
Görögkatolikus	128	92	36	71,8%
Református	67	58	9	86,5%
Római katolikus	14	12	2	85,7%

**5. Táblázat.** A tanárok képesítése felekezet szerinti bontásban  
(Forrás: Polyák 2013. 76.)

A református egyház anyagi helyzete a térségben jónak volt mondható. A felekezeti iskolák eredményeit tekintve a tanfelügyelő a legelégedettebb a református iskolákkal volt. Éppen ezért bánt velük szigorúbban, hiszen nekik volt a leginkább lehetőségük a gyermekeik taníttatására, de még itt is magas volt az iskolába nem járók aránya. A legnagyobb százalékban a katolikus iskolák tankötelesei jelentek meg az iskolában (90%), a reformátusok 83%-a, a görögkatolikus, evangélikus és izraelita diákok pedig csak 66%-ban teljesítették a tankötelezettséget. Éppen ezért igyekeztek minél hatékonyabban ösztönözni az iskolába járást oly módon, hogy 1-től 5 forintig terjedő bírsággal sújtották az iskolakerülő gyerekek szüleit. Sokan ezt sem voltak képesek kifizetni, ezért az előjárók nem is kötelezték őket erre. A főispáni iratokban rendszeresen feltűnik problémaként a büntetések elmulasztása. Emiatt 1882-től már nemcsak a szülőket, hanem az illetékes előjárókat (körjegyző, bíró, szolgabíró) is hasonlóképpen bírságozták meg.<sup>33</sup> Halász Ferenc eredményességét mutatja, hogy a tankötelesek iskolába járásának aránya ugrásszerű növekedésnek indult, és a tanfelügyelői székből való távozása után is folytatódott.

A református egyház volt a felekezeti iskolák közül a legnagyobb építető. Halász Ferenc tanfelügyelősége idején hetvenöt új iskolaház épült, és ennek majdnem a felét, harminckettőt a reformátusok építették.<sup>34</sup> Az 1907-es törvény után az állami támogatások megemelkedtek, és ez tovább erősítette a protestáns iskolarendszert. Amíg a szegényebb egyházközségei lemondtak az iskoláikról, addig máshol újat is tudtak építeni.

Ennek ellenére a korszak végére az iskolák számaránya némiképp megváltozott, mivel az eddig második legnagyobb iskolahálózattal rendelkező református egyház visszacsúszott a harmadik helyre, az állami iskolák mögé. Ha megvizsgáljuk a felekezeti iskolák megmaradásának arányát, látszik, hogy a három legnagyobb felekezet között százalékban nincs nagy különbség. Vagyis az állami iskolahálózat terjeszkedése nem kifejezetten csak a nemzetiségi nyelven oktató intézményeket szorította vissza, hanem a magyar nyelvű felekezeti iskolákat is. A 6. táblázat a különböző fenntartású iskolák számát mutatja be a korszakban.

<sup>33</sup> Túri 2013. 215–216.

<sup>34</sup> Polyák 2013. 77.

Tanév	Római katolikus	Görög-katolikus	Református	Evangélikus	Izraelita	Községi	Magán	Állami	Összesen
1869-70	18	139	65	1	8	2	-	-	233
1887-88	13	128	60	0	0	7	2	58	268
1904-05	14	105	52	0	0	6	-	82	259
1912-13	14	104	46	0	0	5	1	109	279

**6. Táblázat.** A különböző fenntartású iskolák számának alakulása  
(Forrás: Polyák 2013. 77.)

Általánosan elfogadott megállapítás a magyar iskolahálózat változásaira vonatkozóan, hogy az 1907-ben megállapított tanítói fizetési minimum (évi 1000 korona) miatt az iskolafenntartók egy része a megnövekedett anyagi terhek hatására lemondott az iskolákról és átadta azt az államnak. A táblázat adatait megfigyelve megállapíthatjuk, hogy az állami iskolák száma valóban ugrásszerű növekedésnek indult. Az 1904-es és 1912-es tanévkezdet között közel 33%-os növekedés tapasztalható. Ennek egy része új alapítású iskola volt, más részüket pedig felekezeti iskolák teszik ki. Az adatok alapján viszont arra is következtethetünk, hogy nem a legszegényebb területen lévő görögkatolikus iskolák, hanem a jobb anyagi helyzetben lévő református oktatási intézmények száma csökkent a legjelentősebb mértékben. Ugyanakkor, igaz jórészt állami támogatásból, de ezekben az években több új iskolaépületet terveztek és adtak át (pl. Beregújfalu, Nagyberég). Az iskolák átadásáról az egyházközségek presbitériumának kellett döntést hoznia, és valószínű, hogy az egyházközségek eltérő anyagi helyzete is közrejátszott, hogy egyes településeken iskolabővítést tapasztalhatunk, míg mások feladták az iskoláikat, de a konkrét okok felderítése még további kutatásokat igényel.

## Továbbtanulási lehetőségek

A térségben nem volt nagy választék középszintű oktatási intézményekből, 1895-ig csak Ungváron volt főgimnázium nyolc osztállyal, Munkácson pedig hatosztályos gimnázium működött. 1864-től tíz éven keresztül Beregszászban négyosztályos református felekezeti algimnázium működött, majd állami fiúiskola lett. A vármegye központjában végül 1895. szeptember 15-én nyílt meg a Beregszászi Főgimnázium első osztálya 66 tanulóval. Az új épületet 1902 novemberében adták át, és 1919-ig viselte a főgimnáziumi



rangot. Ha a szülők gyermeküket református iskolában szerették volna tovább taníttatni, akkor a vármegye területén erre nem volt lehetőségük. Református kollégiumok közül legközelebb a sárospataki, a debreceni vagy a szatmárnémeti volt.<sup>35</sup>

## Összegzés

Mint láthatjuk, Bereg megyében fontos szerepet töltöttek be a református iskolák. Az iskolák számát tekintve ugyan a korszakban visszacsúsztak a másodikról a harmadik helyre, de már Halász Ferenc is ezeket az iskolákat akarta példaként állítani a többi elé, és ezért szigorúbban bánt velük. Minden hiányosságuk ellenére a református iskolák voltak a leginkább szervezettek a vármegyében, és számos mutatóban meg tudták közelíteni az országos átlagot, sőt, egyes esetekben meg is haladták azt. Persze ebben közrejátszott az a tény is, hogy a református települések a vármegye déli részén helyezkedtek el, amely a térség gazdaságilag legfejlettebb területe volt. Ebből következett az is, hogy a felekezeti iskolák közül a legmagasabb fizetést tudták biztosítani a tanáraik számára. Az állami politika hatására, amely érthető módon az állami iskolák terjesztésére törekedett, visszaszorultak a felekezeti iskolák, amelyek közül a legnagyobb csökkenést a református iskolák élték meg. Ennek pontos okait a további kutatásaim során szeretném felderíteni.

## Felhasznált források és hivatkozott szakirodalom

1868. évi XXXVIII. tc. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800038.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1868%2520XXXVIII> (letöltés: 2018.04.18.)
1907. évi XXVII. tc. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700027.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1907%2520XXvii> (letöltés: 2018.04.18.)
- A Magyar Korona Országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Budapest. 1882.
- Bereg. 1885. július 5. (27.)
- Dr. Barcza József 1983: Az egyház iskolaügye. In: Dr. Bartha Tibor - Dr. Makkai László (szerk.): *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978.* Budapest.
- Dr. Hörcsik Richárd 1997: A magyarországi református iskolaügy és tanügyi igazgatás történeti áttekintése In: *Theologiai Szemle* 2.

<sup>35</sup> Hanák 1978. 873–892.

- Halász Ferenc 1887: Beregvármegye népoktatásügye 1876-1886. években. Beregszász.
- Hegedüs Ágota 1997-1998: Tanítók és iskolák helyzete a XIX. században a beregi falvakban, In: Németh Péter (szerk.): A Jósza András Múzeum Évkönyve XXXIX-XL. Nyíregyháza.
- Kozári Mónika 2005: A dualista rendszer. Budapest.
- Lehoczky Tivadar 1881: Beregvármegye monographiája, Ungvár.
- Magyar Statisztikai Évkönyv XXI. Budapest. 1913.
- Magyar Statisztikai Évkönyv XXI. Budapest. 1913.
- Magyar Statisztikai Közlemények 42. Budapest. 1912.
- Hanák Péter 1978: Magyarország története 1848-1890. Budapest.
- Gergely András 2003: Magyarország története a 19. században. Budapest.
- Polyák Mariann 2013: Görög katolikus és állami elemi népiskolák Bereg vármegyében a dualizmus elején. (PhD disszertáció) Pázmány Péter katolikus Egyetem. Piliscsaba.
- Túri Gréta 2013: Oktatásügy Bereg vármegyében a dualizmus első felében, In: Szarka László (szerk.): Határhelyzetek IV. Budapest.